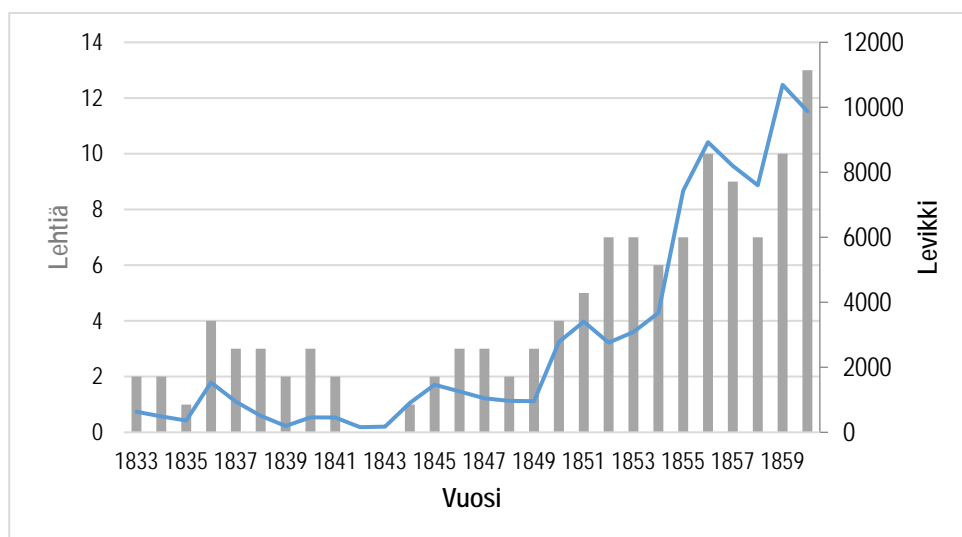

Heikki Kokko

Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys

Suomenkielinen lehdistö ei ennen 1800-luvun puoliväliä ollut vakiintunut. Lehtiä oli ilmestynyt vain kourallinen ja niiden elinkaari oli ollut yleensä lyhyt. Ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti ilmestyi hetken aikaa jo vuonna 1776, mutta seuraava aviisi tuli painokoneesta vasta vuonna 1820. Vielä 1840-luvulla oli vuosia, jolloin ei ilmestynyt ainuttakaan suomenkielistä lehteä. 1850-luvulla kuitenkin tapahtui selkeä käänne: kun vuonna 1850 suomenkielisiä lehtiä ilmestyi viikoittain vain kaksi, kymmenen vuotta myöhemmin julkaistiin jo yhdeksää. Myös suomenkielisten lehtien levikki lähti nopeaan nousuun.¹ (Ks. kuvio 1²) Käänne merkitsi sitä, että suomen kielellä toiminut aktuaalinen kirjallinen julkisuus vakiintui yhteiskunnallisena instituutiona 1800-luvun puolivälissä. Siitä lähtien lehdistö ja sen jälkeen kehittyneet muut modernit mediat ovat levittäneet keskeytyksettä ajankohtaista ja yhtenäistä tietoa muodossa, jossa sen on ollut mahdollisuus tavoittaa maan väestön enemmistö.

Kuvio 1. Suomenkielisen lehdistön kokonaislukumäärä ja levikki vuosina 1833–1860

¹ Päiviö Tommila, *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860*. WSOY 1963, 303; liite 2., 326–335.

² Pylväät kuvaavat vuosittain lehtien määrää. Vaakakuvaaja ilmaisee lehtien kokonaislevikkiä. Lukujen lähde: Tommila 1963, Liite 2., 326–335.

Tässä artikkelissa käsittelen 1800-luvun puolivälissä tapahtuneen suomenkielisen modernin mediavetoisen julkisuuden nousun taustatekijöitä ja yhteiskunnallista merkitystä.³ Pyrin uuteen, aikaisempaa laajempaan näkökulmaan, joka yhdistää lokaalin ja globaalien tason sijoittamalla niiden väliin translokaalin, 'ylipaikallisen' tason.

Suomenkielisen lehdistön nousua on kuvattu suomalaisessa historiantutkimuksessa aikaisemminkin, mutta näyttää siltä, että sen yhteiskunnallinen merkitys on kadonnut tutkijoiden näköpiiristä. Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan syntyä kuvaavassa *Kansa liikkeessä* -kirjassa (1987) lehdistö on sivuutettu lähes kokonaan ja kansalaisyhteiskunta kiinnitetään suoraan yhdistystoiminnan kehityksen historiaan.⁴ Asetelma näkyy myös viime vuosikymmenten yleistä historiakulttuuria ilmentävissä yleisteoksissa, joissa lehdistön synnylle tai nousulle ei yleensä ole suotu useita rivejä saati sitten omia lukujaan.⁵ Lehdistön nousun yhteiskunnallisten syiden laajempaa analyysia ei löydy myöskään Päiviö Tommilan toimittamasta *Suomen lehdistön historia* -kirjasarjasta, jonka taustalla oli neljäntoista vuoden tutkimusprojekti *Suomen sanomalehdistön historia* (SSLH) (1975–1988). Projekti keskittyi yksittäisiin lehtiin, niiden maailmankuviin ja taustavoimiin. Tommilan mukaan hankkeen edetessä syrjään jäi sen alkuperäinen tavoite nähdä lehdistö ”erottamattomana osana yhteiskunnan yleistä poliittista, taloudellista ja kulttuurikehitystä”.⁶

SSLH:ään pohjautuva vallitseva käsitys suomalaisen julkisuuden noususta rakentuu ajatukselle ylhäältä alas suuntautuneesta kansallisesta projektista. Tommilan mukaan suomenkielisen lehdistön nousussa oli kyse siitä, että sivistyneistö loi Suomeen yleisen mielipiteen Krimin sodan (1853–1856) jälkeen lehdistöstä käsin johdettuna.⁷ Samanlaiseen, lehdistön nousua ylhäältä alas suuntautuneena kansallisena projektina korostavaan tulkintaan on päätynyt tutkimuskirjallisuuden

³ Viitataan julkisuus-käsitteellä maanlaajuiseen, moderneilla tiedotusvälineillä tehtävään säännölliseen tiedonvälitykseen. Näen tällaisen julkisuuden syntyneen – ensimmäisen modernin median – lehdistön nousun myötä. En näe julkisuudella olevan mitään teoreettisesti tavoitettavissa olevaa universaalista mallia, jota voisi soveltaa yhteiskunnasta toiseen. Julkisuus on osa yhteiskunnallista kehitystä, joka on eri yhteiskunnissa erilaista, johtuen niiden erilaisista yhteiskunnallisista, kulttuurisista ja historiallisista konteksteista.

⁴ Risto Alapuro & Henrik Stenius, *Kansanliikkeet loivat kansakunnan*. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä 1987, 20–39.

⁵ Yksittäinen poikkeus 1980-luvulta alkaen läpikäymieni keskeisten yleisteosten joukossa on Lars Landgren, *Suomalaisen sanomalehdistön sata ensimmäistä vuotta*. Teoksessa Rainer Knapas & Nils Erik Forsgård (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto*. Tammi 2002, 424–432.

⁶ Päiviö Tommila, *Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen*. Teoksessa Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Suomen sanomalehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila 1988, 15–16.

⁷ Päiviö Tommila & Raimo Salokangas, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita 1998, 48–49.

kautta suomalaisen julkisuuden syntyä tarkastellut viestintäpolitiikan professori Hannu Nieminen. Hänen mukaansa suomenkielisen julkisuuden laajamittainen kehitys tapahtui kuitenkin vasta 1800-luvun loppupuolella ja kirjallinen julkisuus kansallisena ilmiönä alkoi syntyä vasta 1900-luvun alussa. Tommilaan tukeutuen Nieminen esittää, että vielä 1800-luvun loppupuolella ja etenkin aikaisemmin 1800-luvun puolivälissä suomenkielinen lehdistö oli ennen muuta ylhäältä alas johdetun kansansivistystyön väline. Tämän johdosta Niemisen mukaan vielä 1800-luvun loppupuolella ”suomenkieliseltä väestön enemmistöltä puuttui oma talonpoikainen, sen arkielämän kokemuksia vastaava kirjallinen julkisuus ja sitä vastaava subjektiviteetin muodostumisen prosessi”. Niemisen mukaan suomenkielinen lehdistö ei pystynyt rakentamaan tätä, koska se oli syntynyt kaupunkilaisen keskiluokan tarpeisiin ja koska sen institutionaaliset muodot ja määrittelyt oli otettu annettuina ruotsinkielisestä lehdistöstä.⁸

Kansalliskirjaston kokonaisuudessaan digitoimat 1800-luvun lehdistöaineistot sekä niiden mahdollistama digitaalisten analyysimenetelmien käyttö tarjoavat uudenlaisen, entistä laajemman ja samalla tarkemman näkökulman modernin median⁹ synnyn vaikutusten arviointiin.¹⁰ Tarkastelen tässä artikkelissa suomenkielisen lehdistön nousun taustatekijöitä ja yhteiskunnallista merkitystä. Tutkimusmateriaaleina ovat lehdistössä julkaistuja paikalliskirjeitä kokoavan digitaalisen *Translocalis*-tietokannan analyysin tuottama materiaali¹¹, lehtien levikkiä koskeva tilastoaineisto sekä lehdistöä käsittelevä aikaisempi suomalainen ja kansainvälinen tutkimus. Lähestyn aihetta lehdistön vaikutuspiirissä olleiden ihmisten näkökulmasta. Pyrkimyksenä on yhdistää tämä *from below* -näkökulma yhteiskuntarakenteelliseen tarkastelutapaan. Syvyyttä analyysiini haen suhteuttamalla suomenkielisen julkisuuden synnyn globaaliin kehitykseen. Keskeisinä kysymyksinä ovat: miksi suomenkielinen julkisuus nousi 1800-luvun puolivälissä ja mikä oli tämän nousun yhteiskunnallinen merkitys? Käsitteellä yhteiskunnallinen viittaa paikallisyhteisön rajat ylittävään ihmisten ja heidän muodostamiensa yhteisöjen väestöllisesti laajapohjaiseen keskinäiseen vuorovaikutukseen.

⁸ Hannu Nieminen, *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino 2006, 101, 107-109, 124–125, 196–200.

⁹ Viittaa tässä media-käsitteellä moderneihin joukkotiedotusvälineisiin. Lehdistö on niistä ensimmäinen, myöhemmin on syntynyt myös muita medioita. Käytän tässä kohtaa sanaa media, koska viittaa näihin joukkotiedotusvälineisiin sekä niille ominaiseen medioituneeseen, välitteiseen vuorovaikutukseen kokonaisuutena.

¹⁰ Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <http://digi.kansalliskirjasto.fi> (7.2.2019).

¹¹ Kokemuksen historian huippuyksikössä (HEX) koottu *Translocalis*-tietokanta, ks. <https://research.uta.fi/hex-fi/translocalis/> (7.2.2019).

Esitän, että suomenkielisen modernin julkisuuden nousu oli osa globaalia taloudellista, kulttuurista ja teknologista kehityskulkua, joka vaikutti Suomen yhteiskunnalliseen muotoutumiseen. Eräinä keskeisinä toimijoina siinä olivat lehdistössä julkaistuja paikalliskirjeitä kirjoittaneet ruohonjuuritason ihmiset, joiden ansiosta Suomeen syntyi kansan enemmistön kielellä toimiva yhteiskunnallisen keskustelun sfääri.

Suomenkielisen julkisuuden nousun mittakaava

Aiemmissa tulkinnoissa, joiden tekijöillä oli vielä omakohtainen yhteys lehdistön nousun aikakauteen 1800-luvun puolivälissä, suomenkielisen julkisuuden nousu nähtiin laajapohjaisena yhteiskunnallisena ilmiönä. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (1830–1903) yhdisti vuonna 1869 julkaisemassaan *Oppikirjassa Suomen kansan historiasta* tuoreeltaan lehdistön nousun ”kansallisen herätyksen” yhteiskunnallistumiseen 1800-luvun puolivälissä. Hänen mukaansa ”yhteiskunnalliset puutteet astuivat yhä selvemmin silmiin, ja puute voimakkaasta kaikille kansanluokille yhteisestä kansallisuudesta havaittiin yhteiskunnan kipeimmäksi paikaksi. Yhä useampia sanomalehtiä alkoi ilmestyä sekä ruotsiksi että suomeksikin”.¹² Vielä vuonna 1907 ensimmäisen kerran ilmestyneessä *Oma maa* -teossarjassa professori E. G. Palmén (1849–1919) näki lehdistön nousun olleen suuri tai ehkä jopa suurin syy siihen, miksi kansan laajat rivit, jotka ”aikaisemmin olivat miltei suljettuina yhteiskunnallisista riennoista, ovat päässeet niihin liittymään”.¹³

Suomenkielisen lehdistön nousu herätti huomiota yhteiskunnallisena ilmiönä jo 1800-luvun puolivälissä. Tästä paras osoitus on se, että esivalta kiinnostui tuolloin suomenkielisestä lehdistöstä uudella tavalla. Vuonna 1857 kenraalikuvernöörin kanslia alkoi julkaista senaatin kustantamaa virallista lehteä *Suomen Julkisia Sanomia*. Tämä esivallan linjaa ajava lehti vapautettiin erilaisista maksuista, joita yksityisten lehtien tuli suorittaa.¹⁴

Väestötasolta katsottuna 1850-luvun suomenkielisen julkisuuden nousun yhteiskunnallinen merkitys on helppo havaita. Sen myötä Suomen suuriruhtinaskunnan suuri 85 prosentin

¹² Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, *Oppikirja Suomen Kansan Historiassa*. SKS 1869, 554–555.

¹³ Ernst Gustaf Palmén, *Sanomalehdistö ja sen kehitys*. Teoksessa E. G. Palmén et. al (toim.) *Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille*. WSOY 1907, 214.

¹⁴ Päiviö Tommila, *Yhdestä lehdestä sanomalehdeksi 1809–1859*. Teoksessa Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Suomen sanomalehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila 1988, 179–180, 108.

suomenkielinen enemmistö¹⁵ sai periaatteellisen mahdollisuuden päästä modernin median välittämään aktuaalisen kirjallisen tiedon maailmaan. Nousu ei tietenkään tavoittanut kaikkia suomenkielisiä. Vuonna 1860 Suomen suuriruhtinaskunnan koko noin 1,5 miljoonan suomenkielisen ihmisen väestönsasta vain noin 0,7 prosenttia tilasi suomenkielistä lehteä. Väestötilastosta voidaan laskea, että tuolloin Suomessa oli noin miljoona suomenkielistä yli 15-vuotiaista ihmistä, jotka olivat rippikoulun käyneinä lehtien potentiaalisia lukijoita. Tästä väestönsasta noin prosentti tilasi suomenkielisiä lehtiä vuonna 1860.¹⁶

Luvut eivät vaikuta suurilta, mutta niitä voidaan suhteuttaa vertaamalla niitä maan ruotsinkielistä väestöä koskeviin numeroihin. Ruotsinkielisen lehdistön vakiintuminen oli tapahtunut jo 1820–1830-luvuilla. Suomenkielisen lehdistö tavoitti sen levikin vasta 1850-luvun nousukaudellaan.¹⁷ Voidaan laskea, että vuonna 1860 koko ruotsinkielisestä väestönsasta noin viisi prosenttia ja yli 15-vuotiaista noin seitsemän prosenttia tilasi ruotsinkielistä lehteä.¹⁸ Lehtien tilaaminen oli siis vuonna 1860 seitsemän kertaa yleisempää Suomen ruotsinkielisen väestönsan keskuudessa, jonka osuus koko väkiluvusta oli noin 14 prosenttia. Tämä ei sinänsä ollut erityistä maassa, jonka keskushallinto, oikeuslaitos ja koululaitos toimivat käytännössä vielä kokonaan ruotsiksi ja joiden piirissä ruotsia äidinkielenään ruotsia puhuneilla oli selkeä yliedustus.

Vaikka suomenkielisten lehtien luku oli siis 1800-luvun puolivälissä kymmenkertaistunut kymmenessä vuodessa, se ei ensisilmäykseltä vaikuta kovin merkittävältä yhteiskunnalliselta tekijältä. Asia kuitenkin muuttuu, kun otetaan huomioon kansainvälisessä lehdistötutkimuksessa sääntönä pidetty seikka, jonka mukaan varhaisen lehdistön varsinaisten lukijoiden määrä voidaan saada likimäärin selville, kun niiden tilaajamäärä kerrotaan kymmenellä.¹⁹ Tämä johtuu siitä, että yksittäisellä tilatulla lehtinumerolla oli aina lukuisa joukko lukijoita. Suomen numeroihin

¹⁵ SVT VI:1, 25. Kyseessä ovat vuoden 1865 luvut.

¹⁶ Likimääräiset luvut on saatu kertomalla vuoden 1860 väkiluku 1 746 725 vuoden 1865 tilastosta selviävällä suomenkielisen väestönsan määrää kuvaavalla prosenttiluvulla 85% ja yli 15-vuotiaan väestön määrää kuvaavalla tilastoista lasketulla prosenttiluvulla 66%. SVT VI:1, 12, 25 & XI. Vuoden 1860 levikkiluku: Tommila 1963, 303; liite 2, 326–335. Luvut eivät tietenkään ole absoluuttisia, koska ne on laskettu vuoden 1865 tarkemmista tilastoluvuista eikä myöskään siksi, että yksi tilaaja saattoi tilata myös useampaa lehteä. Tämä pätee myös muihin tämän artikkelin levikkilukuihin, jotka on laskettu väestötilastojen perusteella.

¹⁷ Tommila 1963, 303; liite 2, 326–335.

¹⁸ Väestöluvut: SVT VI:1, 12, 25 & XI. Levikkiluku: Tommila 1963, 303; liite 2, 326–335.

¹⁹ Ks. esim. Nicolaas Van Sas, *The Netherlands, 1750–1813*. Teoksessa Hannah Barker & Simon Burrows (toim.) *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820*. Cambridge University Press 2002, 48–68. 50; Hannah Barker, *England, 1760–1815*. Teoksessa Hannah Barker & Simon Burrows (toim.) *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820*. Cambridge University Press 2002, 93–112, 104–105.

suhteutettuna tämä tarkoittaisi, että suomenkielisistä yli 15-vuotiaista ihmisistä noin kymmenen prosenttia luki lehtiä vuonna 1860.

Täsmällistä tietoa lukijamääristä ei tietenkään voida saada, mutta asiasta on olemassa myös Suomea koskeva aikalaisarvio. Herman Kellgren, yksi *Suomettaren* perustajista ja toimittajista, kirjoitti vuonna 1852, että maaseudulla yksittäistä tilattua lehteä lukivat kokonaiset kyläkunnat. Jotkut saattoivat tilata monia suomenkielisiä lehtiä ja lisäksi ihmiset kuuluivat myös toisilta, mitä lehdissä kirjoitettiin.²⁰ 1800-luvun puolivälin Suomesta tunnetaankin lehtien itse edistämiä lukuyhtiöitä ja yhteistilauksia.²¹ Kellgrenin esittämien lukujen²² perusteella on mahdollista arvioida, että niiden suomenkielisten ihmisten osuus, jotka omalla äidinkielellään toimivat tiedonvälityksen piirissä, kipusi vuonna 1860 jo yli kuuteentoista prosenttiin yli 15-vuotiaasta suomenkielisestä väestöstä.²³ Tämä on jo merkittävä yhteiskunnallinen ilmiö agraarisessa maassa.

Jonkinlaista osviittaa suomenkielisen julkisuuden nousun mittakaavasta antaa myös vertailu 1800-luvun lopun ensimmäisten suurten valtakunnallisten joukkojärjestöjen jäsenmääriin, vaikka luvut eivät tietenkään ole täysin vertailukelpoisia. Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan synnyn keskeisimpinä moottoreina pidettyjen ja tuolloin ainoiden valtakunnallisten joukkojärjestöjen Kansanvalistusseuran ja raittiusliikkeiden yhteinen jäsenmäärä oli huippuvuonnaan 1892 noin 14 000, joka vastasi 0,6 prosenttia koko suuriruhtinaskunnan silloisesta väkiluvusta.²⁴ Luku on samaa luokkaa kuin lehtien tilaajien osuus koko suomenkielisestä väestöosasta vuonna 1860. Voidaankin sanoa, että suomenkielisen lehdistön ensimmäisen nousukauden jälkeen lehtien tilaajia oli suhteessa suurin piirtein saman suuruinen joukko kuin suomalaisen kansalaisyhteiskunnan kahden ensimmäisen joukkojärjestön jäseniä järjestäytymisen alkuvaiheessa.²⁵ Tässä valossa suomenkielisen lehdistön ensimmäinen nousu oli painoarvoltaan jo 1860-luvun taitteessa joukkoliikkeiden nousuun 1890-luvulla verrattavissa oleva yhteiskunnallinen ilmiö, joka ainakin välillisesti kosketti vähintään yhtä kymmenesosaa maan suomenkielisestä väestöstä.

Krimin sota ja sensuurin purkautuminen lehdistön nousun selittäjänä

²⁰ Herman Kellgren, Suomalaiset sanomalehdet. *Suometar* no. 52, 28.12.1852.

²¹ Tommila 1988, 238–239.

²² Herman Kellgren, Suomalaiset sanomalehdet. *Suometar* no. 52, 28.12.1852.

²³ Väestöluvut: SVT VI:1, 12, 25 & XI. Levikkiluku: Tommila 1963, 303; liite 2, 326–335.

²⁴ Alapuro & Stenius 1987, 50. Väestöluvut vuodelta 1890: SVT VI:37, 1.

²⁵ Vertailun vuoksi voidaan vielä kertoa, että vuonna 1900 suomen- ja ruotsinkielisiä sanoma- ja paikallislehtiä tilasi noin yhdeksän prosenttia koko väestöstä. Lars Landgren, Kieli ja aate. Politisoituvat sanomalehdistö 1860–1889. Teoksessa Päiviö Tommila et. al. (toim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila 1988, 452. Väestötilasto: SVT VI:37, 1.

Miksi sitten suomenkielinen lehdistö nosti suosiotansa nopeasti juuri 1850-luvulla? Selityksenä käytetään yleensä vuoden 1850 kieliasetusta ja vuosien 1853–1856 välillä käytyä Krimin sotaa. Euroopan vallankumouskeväänä 1848 lehtiä kiellettiin julkaisemasta sellaisia ulkomaan uutisia, joita Pietarin sensuuri ei ollut hyväksynyt. Tämän jälkeen sensuuri kohdennettiin Suomessa erityisesti kansan puhumaan kieleen suomeen, jolla ei vuonna 1850 annetun kieliasetuksen mukaan saanut enää julkaista kuin taloudelliseen hyötyyn tai uskonnolliseen hartauteen tähtääviä kirjoituksia. Suomeksi kiellettiin julkaisemasta erityisesti valtiollisia uutisia, tietoja ulkomailla tehdyistä rikoksista ja romaaneja.²⁶ Vuonna 1853 syttyi kuitenkin Krimin sota, jossa Englannin laivaston sotatoimet ulottuivat Pohjanlahden rannikkopitäjiin asti. Tämän vuoksi suomenkieliselle lehdistölle asetettuja rajoituksia ja sensuuria alettiin lieventää, koska esivallalla oli halu hillitä vieraan vallan suorittamien sotaoperaatioiden aiheuttamia huhuja suuriruhtinaskunnassa. Huhtikuusta 1854 lähtien ulkomaan uutisia sai jälleen julkaista suomeksi ja saman vuoden lopulla painolupia alettiin myöntää myös talouden ja uskonnon aihepiiriin ulkopuolelle. Tämän jälkeen lehtien sensuuri ei palannut enää sotaa edeltävälle tasolle.²⁷

Vakiintuneen tulkinnan mukaan vuoden 1850 kieliasetus tukahdutti jo nousemassa olleen sivistyneistövetoisen kansallisuusliikkeen rajoittamalla painotoimintaa ja erityisesti lehtien julkaisutoimintaa. Krimin sodan alkamisen myötä lieventyneen sensuurin puolestaan on katsottu mahdollistaneen lehdistön äkillisen kasvun: lähelle tulleet sotatapahtumat lisäsivät tiedon nälkää ja nostivat nopeasti suomenkielisen lehdistön kysyntää maaseudulla.²⁸

Krimin sodan etenemiseen liittynyt tiedonnälkä ja samaan aikaan tapahtunut, erityisesti ulkomaan uutisointia koskenut sensuurin purkautuminen varmasti toivat suomenkieliselle lehdistölle lisälukijoita, mutta ne eivät olleet ainoita tai tärkeimpiä syitä suomenkielisen lehdistön nopeaan nousuun, joka trendinä alkoi jo sitä ennen. Tämän voi todentaa tarkastelemalla lehdistön levikki tietoja. 1840-luvun lopulla ilmestyi kaksi suomenkielistä lehteä, joita voi kuvata yhteiskuntakriittisiksi. Pietari Hannikaisen *Kanava* suomensi palstoilleen kirjoituksia, joita J. V.

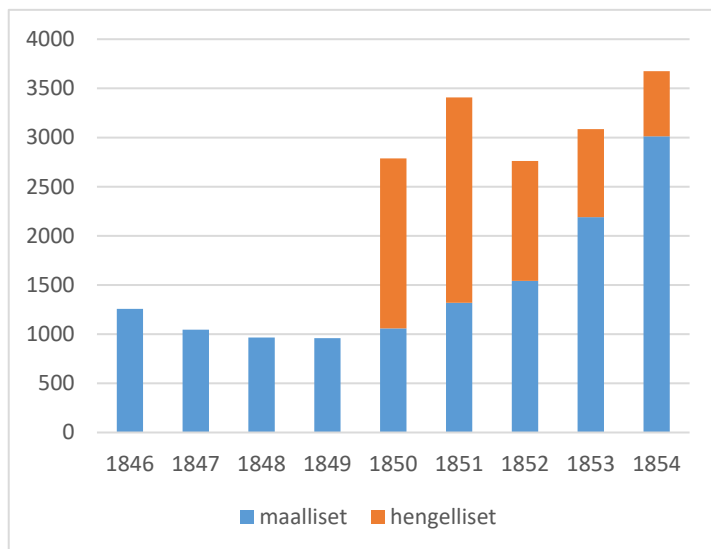
²⁶ Päiviö Tommila, Sensuuriolot ennen vuotta 1865. Teoksessa Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. SSLH 1980, 11–13; Tommila 1988, 168. Voitto Silfverhuth, *Kirkon ja keisarin sensuuri. Uskonnollisen kirjallisuuden valvonta Suomessa 1809–1965*. SKHS 1977, 224–225.

²⁷ Tommila 1988, 175–178; Tommila 1980, 13–14; Yrjö Nurmio, *Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä. Vuoden 1850 kielisäännöksen syntyhistorian, voimassaolon ja kumoamisen*. WSOY 1947, 343–380.

²⁸ Tommila 1988, 175–178. Tämä selitys lehdistön noususta on varsin kauaskantoinen, sillä se tunnettiin jo sodan päättyessä 1850-luvulla. A. M–n [Manninen Antti], Silmäys suomalaisista sanomalehdistä v. 1855. *Sanan-Lennätin* no. 4, 26.1.1856; A. M–n [Manninen Antti], Mitä hyvää Suomelle on sodasta ollut? *Suometar* no. 15, 11.4.1856.

Snellman julkaisi radikaalissa ruotsinkielisessä *Saima*-lehdessään. Ylioppilaiden *Suometar* puolestaan radikalisoitui ja joutui vaikeuksiin vallankumousvuonna 1848 lähinnä levottomuuksia koskeneen ulkomaan uutisointinsa vuoksi. Molemmat lehdet joutuivat sensuurin hampaisiin. Tilaajamäärältään kumpikaan ei kuitenkaan ollut suuri. *Kanavan* levikki oli lopettamisvuonnaan 1847 vain 350 lehteä. *Suomettaren* levikki puolestaan oli sen ollessa radikaaleimmillaan vuonna 1848 vain 234. Yhteislevikiltään ne olivat pienempiä kuin samaan aikaan niistä poiketen kansan lehdeksi suuntautunut ja siten pääasiassa maanviljelykseen ja kristillisyyteen liittyviä kirjoituksia julkaissut *Maamiehen Ystävä*. Sen levikki oli tuolloin yli 600. Kuten suomenkielisen lehdistön levikin kehitystä ennen sensuuritoimenpiteitä sekä niiden soveltamisen aikana esittävästä kuviosta ²⁹ voidaan havaita, suomenkielisen lehdistön tilaajakunta oli siis 1840-luvun lopulla pieni ja suurin osa tilasi linjaltaan konservatiivista kansanlehteä *Maamiehen Ystävä*.

Kuvio 2. Suomenkielisten lehtien levikki 1846–1854

Itse asiassa, suomenkielisen lehdistön nousukausi alkoi juuri samana vuonna 1850, kun sitä tukahduttavaksi katsottu kieliasetus astui voimaan (ks. kuvio 1). Tällöin suomenkielisen lehdistön levikki yli kaksinkertaistui yhden vuoden aikana. Nousun takana oli uskonnollista sanomaa levittänyt hedbergiläisen herätysliikkeen lehti *Kristillisiä Sanomia*, joka sai jo ensimmäisenä vuonnaan 1729 tilaajaa. Kieliasetuksen melko löyhästä soveltamisesta kielii se, että samaan aikaan suosiota alkoivat saada myös yleisluontoiset maallisemmat lehdet. Niiden lukumäärä ja levikki

²⁹ Lukujen lähde: Tommila 1963, 331–333.

lisääntyivät selvästi kieliasetuksen soveltamisen ollessa ankarimmillaan vuosina 1850–1854. *Sanomia Turusta* (1851) ja *Oulun Wiikko-Sanomien* (1852) saivat ensimmäisinä ilmestymisvuosinaan yhteensä noin tuhat tilausta. Jos levikkiluvuista jätetään ainoastaan Jumalan sanaa levittäneet *Kristillisiä Sanomia* ja *Kristillinen huvittaja*, suomenkielisen lehdistön levikki tuplaantui tuhannesta kahteen vuodesta 1850 vuoteen 1853, ja kolminkertaistui vuoteen 1854 mennessä, johon asti kieliasetusta sovellettiin tiukimmin. Vuonna 1851 linjansa oppineiden lehdestä kansanlehdiksi muuttanut *Suometar* jopa 14-kertaisti levikkinsä vuoteen 1854 mennessä.³⁰ Suomenkielinen yleissanomalehdistö ei siis suinkaan riutunut kieliasetuksen alla, vaikka näin on yleisesti esitetty.

Levikkinumerot osoittavat, että kieliasetus haittasi aluksi itseasiassa vain yhtä tilaajamäärältään pientä lehteä, fennomaanisten ylioppilaiden perustamaa ja 1840-luvulla oppineemmille ihmisille suuntautunutta *Suometarta*. Suurin osa suomenkielisistä lehdistä sopi jo valmiiksi kieliasetuksen asettamiin raameihin. Niiden sisällön, joka pitkälti käsitteli maanviljelykseen ja uskontoon liittyviä teemoja, voitiin nähdä sopivan asetuksen määrittämään kristilliseen tai taloudellista hyötyä ajavaan sisältöön. Toinen jo 1840-luvulla aloittanut lehti, *Maamiehen Ystävä* saattoi tämän vuoksi jatkaa täysin vanhalla linjallaan eikä kieliasetus estänyt uusien maallista sisältöä levittäneiden lehtien perustamista Turkuun ja Ouluun.

Lehdistön agraarinen erityisluonne

Suomenkielisen lehdistön nousun syiden jäljille pääsee kansainvälisen vertailun avulla. Tätä tosin vaikeuttaa se, että suomenkielisen lehdistön nousu 1850-luvulla tapahtui varsin myöhäisessä vaiheessa. Useimmissa Euroopan maissa lehdistön nousu tapahtui jo 1800-luvun vaihteessa, ellei aiemmin. Toisaalta juuri tämä ajallinen eroavuus nostaa esille suomenkielisen lehdistön nousun taustalla olleet erityiset tekijät.

Yleensä Euroopassa sanomalehtien nousu 1700-luvulla ja 1800-luvun taitteessa liittyi kaupunkien suuriin ja helppopääsyisiin markkinoihin sekä muihin urbaanin kehityksen puoliin, kuten majataloihin, kauppoihin, kirjakerhoihin ja kahviloihin. Lehdistölle oli tilausta kaupunkien elinvoimaisissa ja aktiivisissa paikallisissa poliittisissa kulttuureissa, joihin osallistuneet ihmiset

---

³⁰ Luvut on laskettu Tommilan levikkilaskelmista. Tommila 1963, 331–333.

vaativat luotettavaa tiedon, uutisten ja keskustelun aineksia tarjoavaa lähdeä. Esimerkiksi vuonna 1840 Lontoon asukkaista jo 5/6 kuului lehtien lukijakuntaan, mutta samaan aikaan maaseudulla lukeminen oli yhä vähäistä. Arvion mukaan Lontoon ulkopuolisesta Britannian väestöstä lehtiä luki 1830-luvulla vain 16 prosenttia ja näistäkin suurin osa eli provinssikaupungeissa eikä suinkaan maaseudulla.³¹ Näin oli, vaikka Englannissa oli ollut päivittäistä sanomalehtitoimintaa jo 1700-luvun vaihteesta asti.³² Myös kehitykseltään ja yhteiskuntajärjestykseltään Suomea muistuttavassa Ruotsissa lehdistö oli varsin pitkään urbaani ilmiö, sillä siellä lehtien numerot levisivät 1700-luvulta alkaen lähinnä kaupunkeihin ja niiden ympäristöön. Ruotsissa sanomalehdistön olikin vielä 1800-luvun loppupuoliskolla vaikea tavoittaa maan maatalonviljelevää enemmistöä.³³

Sen sijaan Suomessa suomenkielisen lehdistön koko kasvupotentiaali oli 1800-luvun puolivälissä maaseudulla. Keskeisin syy tähän oli tietysti Suomen suuriruhtinaskunnan ja erityisesti sen suomenkielisen väestönosan agraarisuus. Vuonna 1865 koko suuriruhtinaskunnan väestöstä 93 prosenttia asui maaseudulla ja 79 prosenttia sai elantonsa suoraan maataloudesta. Suomenkielisestä väestönosasta luvut olivat vielä tätäkin suurempia.³⁴ Vaikka 1850-luvun loppupuolen suurimmat suomenkieliset sanomalehdet *Suometar* ja *Suomen Julkisia Sanomia* painettiin Helsingissä, Tommilan mukaan niiden tilaajakunnasta vain 5–6 prosenttia asui pääkaupungissa. Valtaosa tilauksista meni suomenkieliseen sisämaahan, varsinkin Itä-Suomeen.³⁵ Samoin 1840-luvun lopun tilatuimman lehden *Maamiehen Ystävän* levikistä yleensä alle 20 prosenttia jäi julkaisupaikkakunnalle Kuopioon.³⁶ Suomenkieliset lehdet eivät siis olleet 1850-luvun nousukaudellaan luonteeltaan paikallisia urbaaneja aviiseja, vaan maaseudulle levinneitä valtakunnallisia lehtiä.³⁷

Koska suomenkieliset lehdet menivät maaseudulle, julkisuuden nousu perustui yhteiskunnan alempien sosiaaliryhmien kiinnostukseen. Yleisesti ottaen vielä 1800-luvun alkupuoliskolla koko maatalousväestö – useimmiten myös maata omistaneet talonpojat – elivät vaatimattomassa omavaraistaloudessa, jossa taloudellista ylijäämää kertyi vähän tai ei ollenkaan. Tämän vuoksi maanviljelyksestä elantonsa saaneen väestönosan taloudelliset ja sosiaaliset erot eivät olleet vielä

---

³¹ Barker 2002, 104–105.

³² Kevin Williams, *Read all about it! A history of the British newspaper*. Routledge 2010, 49–50.

³³ Erik Johanesson, *Med det nya på väg (1858–1880)*. Teoksessa Karl-Erik Gustafsson & Per Rydén (toim.) *Den svenska pressens historia 2. Åren då allting hände (1830–1897)*. Ekerlids Förlag 2001, 209.

³⁴ SVT VI: 1, 19, 37.

³⁵ Tommila 1988, 236–238. Ks. 260, viite 3.

³⁶ Tommila 1963, 328–330.

³⁷ Vrt. Nieminen 2006, 125.

yhtä merkittäviä kuin 1800-luvun lopulla.³⁸ Sosiaalisia eroja nosti esiin etenkin 1860–1870-luvuilla alkanut metsien ja maataloustuotteiden arvonnousu, joka laajensi rahataloutta ja vaurastutti maata omistavia talonpoikia.³⁹ Samoin maaseudun paikallishallinnon uudistukset 1860-luvun loppupuoliskolla voimistivat eroja tilallisen ja tilattoman väestön välillä, kun talonpojat saivat aikaisempaa suuremman roolin maaseutupitäjien paikallishallinnossa.⁴⁰

Varhaisen suomenkielisen lehdistön erityispiirteet – lukijakunnan agraarisuus sekä laaja sosiaalinen spektri – antoivat lehdistölle yhteiskunnallisen merkityksen, jollaista ei välttämättä ollut niissä maissa, joissa lehdistö kehittyi aikaisemmin urbaaneissa olosuhteissa. Esimerkiksi Venäjällä, Italiassa ja Ranskassa lukeva yleisö oli pitkään aristokraattista.⁴¹ Britanniassa myös alemmat luokat lukivat lehtiä, mutta he olivat useimmiten kaupunkien tehdastyöläisiä.⁴² Euroopassa sanomalehdet olivatkin alkuvaiheessa vain yksi osa urbaania kommunikaation järjestelmää, jossa lukijoita yhdisti yhteinen paikallinen kasvokkainen ja suullinen kulttuuri. Tässä mielessä koko moderni julkisuus rakentui useimmiten Euroopassa kaupunkien suullisen kulttuurin ja lehdistön edustaman kirjallisen kulttuurin hybridiksi. Agraarisessa Suomessa tilanne oli toinen, sillä lukenut yleisö asui eri puolilla laajan maan maaseutua. Kun yleisöllä ei ollut yhteistä kasvokkaiseen kanssakäymiseen perustuvaa suullista kulttuuria, lehden sisällön piti tulla ymmärrettäväksi sellaisenaan, itsenäisenä kirjallisena teoksena. Kirjallinen kulttuuri sai siten suomenkielisessä lehdistössä varsin riippumattoman ja suullisesta kulttuurista erillisen roolin. Tämä yhdistettynä lukijakunnan laajaan sosiaaliseen spektriin puolestaan rakensi lehdistöstä sen alkuvaiheessa vaikutukseltaan enemmän yhteiskunnallisen eikä niinkään paikallisen, mikä oli poikkeuksellinen kehityskulku.

Paikalliskirjetoiminta lehdistön nousun taustalla

Mikä sitten sai ihmiset eri puolilta suuriruhtinaskunnan monimuotoista maaseutua tilaamaan ja lukemaan lehtiä juuri 1850-luvulla? Lehdistä oli mitä ilmeisimmin oltava jotakin, joka herätti kiinnostusta samaan aikaan laajan ja harvaanasutun maan moninaisissa paikallisissa yhteisöissä.

³⁸ Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestön Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. SHS 1975, 365–373.

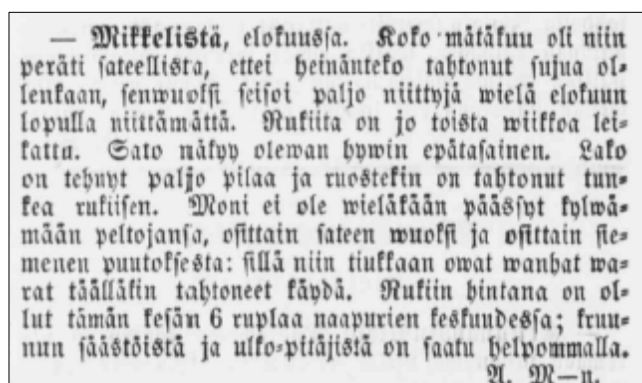
³⁹ Ks. esim. Eino Jutikkala 1958, *Suomen talonpojan historia*. SKS 1958, 341; Pekka Haatainen, *Suomen maalausköyhälistö. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY 1972, 52–53.

⁴⁰ Ks. Soikkanen 1966, 203–211; Jutikkala 1958: 396–402.

⁴¹ Hannah Barker & Simon Burrows, Introduction. Teoksessa Hannah Barker & Simon Burrows (toim.) *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820*. Cambridge University Press 2002, 1–22. 13–14.

⁴² Hannah Barker, *Newspapers, Politics and English society 1695–1855*. Pearson Education Limited 2000, 46–64.

Yksi suomenkielistä lehdistöä sen 1850-luvun nousukaudella leimannut piirre olivat lehtien lukijoiden toimituksiin lähettämät kirjoitukset, joita on kutsuttu maaseutukirjeiksi, mutta joille parempi nimitys on paikalliskirje.⁴³ Ne olivat paikkakuntien nimissä kirjoitettuja tekstejä, joissa kerrottiin paikallisten sattumuksien, säätilojen, petohavaintojen ja satomäärien kaltaisista asioista. Useimmiten kirjoitukset paneutuivat tällaisiin arkisiin asioihin, mutta pidemmälle 1800-lukua mentäessä niissä käsiteltiin yhä useammin myös laajempia, valtakunnallisesti merkittäviä aiheita.⁴⁴

Kuva 1. Talonpojan poika Antti Mannisen Suomettaressa julkaistu lyhyt paikalliskirje Mikkelin pitäjältä. *Suometar* no. 37, 12.9.1856.

08 Paikalliskirjeiden edelläkävijä oli Paavo Tikkasen omistama ja eri aikoina toimittama *Suometar*-lehti, joka alkoi panostaa paikalliskirjeiden julkaisemiseen vuodesta 1851 lähtien. Samanaikaisesti se muutti journalistista linjaansa sivistyneemmälle yleisölle suunnatusta julkaisusta enemmän kansanlehdeksi. Paikalliskirjeiden määrä kasvoi seuraavina vuosina lehden sivuilla ja huippuvuonna 1855 kirjeitä julkaistiin 5–6 numeroa kohden.⁴⁵ Paikalliskirjeet eivät lähtökohtaisesti kärsineet sensuurista, sillä niissä harvoin oli millään tapaa esivaltaa kyseenalaistavia piirteitä, joihin viranomaiset olisivat halunneet puuttua. Paikkakuntien olosuhteista kertovien tekstien voitiin helposti tulkita olevan taloudelliseen hyötyyn tähtääviä kirjoituksia eikä niistä puuttunut myöskään kristillisiä aineksia. Näin ne eivät useimmiten rikkoneet vuoden 1850 kieliasetusta. Tätä osoittaa se,

⁴³ Vakiintunut maaseutukirjeen käsite ei ole kuvaava 1800-luvun puolivälissä, koska tällöin kirjeenvaihtajia oli niin maaseudulla kuin kaupungeissakin. Vasta myöhemmin, kun lehdistö muotoutui enemmän paikalliseksi tai maakunnalliseksi, painopaikan läheiseltä maaseudulta toimitukseen lähetettyä kirjettä kuvaa paremmin sana maaseutukirje. Vielä 1800-luvun puolivälissä paikalliskirje on käsitteenä kuvaavampi.

⁴⁴ 1850–60-lukujen paikalliskirjeistä ja -kirjeenvaihtajista ks. Tommila 1988, 200–204; Stark Laura, Toimittajien ja itseoppineiden maaseutukirjeenvaihtajien suhde osana suomenkielisen lehdistön nousua 1847–1865. *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (2013), 28–42; Laura Stark, Sanomalehtien maaseutukirjeet. Itseilmaisun into ja lehdistön portinvartijat. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. SKS 2013, 145–177.

⁴⁵ Tommila 1963, 332–334; Tommila 1988, 201, 168–169.

että paikalliskirjeitä julkaistiin suomenkielisissä lehdissä lisääntyvissä määrin juuri kieliasetuksen tiukan soveltamisen vuosina 1850–1854.⁴⁶

Paikalliskirjeiden julkaisemisella oli selvä yhteys suomenkielisen lehdistön levikin kasvuun 1850-luvulla. *Suomettaren* alkaessa julkaista paikalliskirjeitä vuonna 1851 lehden levikki oli vain 95, mutta seuraavina vuosina se lähes 50-kertaistui ja ylsi vuonna 1856 jo 4 600:an. *Suometar* panosti paikalliskirjetoimintaan, sillä se painatti ja lähetti kirjeenvaihtajilleen valmiiksi lehdelle osoitettuja maksettuja kirjekuoria sekä jopa maksoi kirjoittajille vuosina 1853–1856 lehden sivuilla painetuista kirjeistä. *Suomettaren* suosion myötä myös kenraalikuvernöörin kanslian virallinen lehti *Suomen Julkisia Sanomia* (1857) alkoi julkaista paikalliskirjeitä heti ensimmäisenä vuonnaan saaden suuren 2 692 tilaajan levikin. Muut suomenkieliset lehdet seurasivat esimerkkiä ja alkoivat julkaista yhä enemmän lukijoiden heille toimittamaa aineistoa.⁴⁷

Kuva 2. Suometar painatti 1850-luvulla paikalliskirjeiden lähettäjiille lehden toimitukseen osoitettuja kuoria, joiden postimaksun se oli ennakolta maksanut. Kuvan lähde: Postimuseon postimerkkikokoelma.

⁴⁶ Tommila 1988, 200–201.

⁴⁷ Tommila 1988, 200–201, 179–181; Tommila 1963, Liite 2, 332–335.

Paikalliskirjeiden kirjoittajista huomattava osa oli talonpoikaisista ja sitä alemmista ryhmistä. Tommila on laskenut, että niiden kirjoitusten perusteella, joiden tekijän hän on voinut selvittää, 1850-luvun paikalliskirjeiden kirjoittajista noin 60 prosenttia oli kirjallisessa ammatissa toimineita henkilöitä, kuten pappeja, koulumestareita, lukkareita ja kirjureita. Loput 40 prosenttia olivat talonpoikaisia tai sitä alempiin ryhmiin kuuluneita henkilöitä.⁴⁸ Lehtiin kirjoittaneiden ihmisten sosiaalista asemaa on kuitenkin vaikea arvioida, koska ajan tavan mukaan tekstejä kirjoitettiin anonyymisti tai nimimerkkien ja salanimien suojissa. Tommilan luvut ovatkin ongelmallisia, koska ne ottavat huomioon vain tunnistetut paikalliskirjeiden kirjoittajat ja koska kaikista kirjoittajista tunnistamattomia on oltava huomattava määrä. On syytä otaksua, että yhteiskunnan ylempiä kerroksia on ollut lähdeaineiston saatavuuden vuoksi helpompi tunnistaa. Yhteiskunnan alempiin ryhmiin kuuluneita on jälkikäteen ollut vaikeampi jäljittää. Siksi on todennäköisempää, että talonpoikaisten tai sitä alempien paikalliskirjeiden kirjoittajien osuus on suurempi kuin 40 prosenttia. Tämä pätee myös Laura Starkin tekemään havaintoon, jonka mukaan sukupuoleltaan kirjoittajat olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta miehiä. Naisia oli ehkä enemmän kuin heitä on tunnistettavissa.⁴⁹

Paikalliskirjeistä kasvoi nopeasti suomenkielisessä lehdistössä merkittävä ilmiö, sillä erityisesti 1850–1860-luvuilla ne täyttivät suuren osan lehdistön sisällöstä. Kokemuksen historian huippuyksikössä (HEX) kootussa digitaalisessa Translocalis-tietokannassa paikalliskirjeitä on vuosien 1850–1870 välillä noin 19 000.⁵⁰ Päiviö Tommilan laskelmien mukaan sanomalehtiin kirjeitä lähettäneitä suomenkielisiä kirjoittajia oli vuosien 1847–1865 aikana eri puolilla maata vähintään 2 500, joista kaupungeissa oli runsaat 300.⁵¹ Määrä on merkittävä, jos sen suhteuttaa ajanjakson suomenkielisen lehdistön kokonaislevikkiin, joka oli vielä vuonna 1850 noin 2 500 ja vuonna 1860 noin 10 000.⁵² Vaikka nämä luvut eivät ajallisesti osu aivan yhteen, ne tarkoittavat kuitenkin, että 1860-luvun vaihteessa potentiaalisten paikalliskirjoittajien määrä saattoi olla parhaassa tapauksessa jopa yksi neljää tilattua vuosikertaa kohden.

---

⁴⁸ Tommila 1988, 201–202; Tommila 1963, 72.

⁴⁹ Laura Stark, *The Limits of Patriarchy. How female networks of pilfering and gossip sparked the first debates on rural gender rights in the 19th-century Finnish-language press*. SKS 2011, 60–64.

⁵⁰ Ks. <https://research.uta.fi/hex-fi/translocalis/> (7.2.2019).

⁵¹ Tommila 1988, 201–202.

⁵² Vuosien 1847–1860 aikana, jolloin tietoja on luotettavimmin saatavilla, suomenkielisen lehdistön kokonaislevikki oli alkuvaiheessa noin 1 000 ja nousi lopulta mainittuun 10 000:een. Keskimääräinen levikki aikajaksolla oli noin 5 100. Tommila 1963, 303.

Paikalliskirjeiden yleistyessä 1850–1860-luvuilla myös niiden sisältö monipuolistui. Jokapäiväiseen arkitodellisuuteen pureutuvien kirjeiden rinnalle ilmaantui yhä enemmän tekstejä, joissa pohdittiin asioita abstraktilla tasolla. Yksi tällainen aihe oli itse paikalliskirjeiden myötä syntyneen julkisuuden olemus ja sen vaikutus ihmisten elämään. Eräs paikalliskirjeen kirjoittaja Jämijärveltä kuvasi juuri paikalliskirjeiden myötä muilta paikkakunnilta tulleiden kuulumisten vaikutusta. Hänen mukaansa ne muistuttivat häntä muun maailman samanaikaisesta olemassaolosta paikallisyhteisön ulkopuolella: ”mekin elämme täällä, mielestämme juuri keskellä maamme palloa”.⁵³ Ahkera saarijärveläinen paikalliskirjeen kirjoittaja Erik Taipale (myöh. Rutanen) puolestaan puhui samassa yhteydessä ”yhteishengestä” joka sitoi ihmisen isänmaahansa. Hänen mukaansa ”yhteyshenki” ei ollut ainoastaan sitä, että Suomea hallinneille suuriruhtinaille annettiin suurin arvo ja kaikille virkamiehille kunnioitus. Yhteyshenki oli Taipaleelle myös sitä, että ihminen tahtoi aina ”tietää kaikkea yhteisten asiain menoa ja järjestystä”. Hänen mukaansa juuri sanomalehdistä tätä tietoa sai paljon luotettavammin kuin pelkistä kuulopuheista.⁵⁴

Suomenkielisen lehdistön omalaatuiseksi paikalliskirjetoiminnalle on vaikea löytää muualta vastinetta. Suomen ruotsinkielisessä lehdistössä ilmestyi 1800-luvulla eri paikkakunnilta lähetettyjä lukijakirjeitä, mutta niitä kirjoittivat pääosin vain kaupunkilaiset ja säätyläiset eikä niiden määrä yltänyt suomenkielisten lehtien tasolle.⁵⁵ Myöskään Ruotsin lehdistöhistoriasta ei tämän laajuista ilmiötä löydy,⁵⁶ eikä liioin 1800-luvun puolivälin emämaasta Venäjältä, jossa lukeva yleisö oli lehdistön synnyn alkuvaiheessa pitkälti aristokraattista. Ylipäätään lukijakirjetoiminta oli länsimaisen lehdistön alkuvaiheissa harvinaista. Vertailevaa lehdistötutkimusta tehneiden Hannah Barkerin ja Simon Burrowsin mukaan Euroopan valtakielillä toimineen lehdistön nousun kaudella 1760–1820 sanomalehtikeskusteluun osallistuminen rajoittui suurimmaksi osaksi toimittajiin ja poliittisiin toimijoihin. Suuressa osassa manner-Eurooppaa lehdet tarjosivat foorumin julkiseen keskusteluun vain tilapäisesti vallankumouksellisen liikehdinnän aikana. Julkaistut lukijakirjeet olivat harvinaisia ja yleensä vaikutusvaltaisten henkilöiden kirjoittamia.⁵⁷

Tavalliset kansalaiset näyttävät osallistuneen julkiseen keskusteluun lehdistössä julkaistujen kirjeiden kautta jonkin verran vain Britanniassa, Alankomaissa ja Yhdysvalloissa.⁵⁸ Näistä kolmesta

⁵³ M. T..n., Jämijärveltä. *Sanomia Turusta* no. 34, 21.8.1863.

⁵⁴ E. T.-e. [Erik Taipale], Yhteishengestä ja isänmaan rakkaudesta. *Tapio* no. 49, 7.12.1861.

⁵⁵ Tommila 1988, 199.

⁵⁶ Gustafsson & Rydén (toim.) 2001, passim.

⁵⁷ Barker & Burrows 2000, 13–16.

⁵⁸ Barker & Burrows 2000, 15–16.

maasta on mahdollista löytää samankaltaista lukijakirjetoimintaa pseudonyymeineen kuin Suomesta. Lehdistönvapauden pioneerimaassa Britanniassa nimimerkillä lehdistöön kirjoittaminen oli organisoitua ja on viitteitä siitä, että siihen osallistui myös ihmisiä yhteiskunnan alemmista kerroksista.⁵⁹ Hollannissa lisääntynyt lukijakirjetoiminta liittyi 1700-luvun lopun vallankumoukselliseen kuohuntaan.⁶⁰ Yhdysvalloissa julkiseen sfääriin osallistuminen oli vanhaa maailmaa laajempaa, joten myös lukijakirjeitä lähetettiin lehtiin yhteiskunnan eri kerroksista.⁶¹ Näiden maiden lukijakirjetoimintaa on kuitenkin vaikea verrata suomenkieliseen paikalliskirjetoimintaa siksi, että näissä yhteiskunnissa lehdistön kehitys tapahtui jo 1700-luvulta alkaen. Lisäksi Hollannissa ja etenkin Britanniassa useimmiten anonyymit lukijakirjeet olivat poliittisia, niissä saatettiin hyökätä avoimesti julkisen figuurin kimppuun.⁶² Suomenkieliset paikalliskirjeet eivät olleet tässä mielessä poliittisia, vaan keskittyivät yleensä jokapäiväisen paikallisen elämän kuvailuun. Ne ovatkin näistä kolmesta verrokista lähempänä Yhdysvaltojen lehdistön lukijakirjetoimintaa, mutta eroavat siinä, että Yhdysvalloissa maan pluralistisen luonteen vuoksi jopa 300 asukkaan kaupungeissa saattoi toimia oma paikallislehtensä.⁶³ Suomessa lehdet tehtiin ja painettiin harvoissa kirjapainokaupungeissa ja lähetettiin sieltä eri puolille maata.

Näyttääkin siltä, että Suomessa varhaisen suomenkielisen lehdistön omalaatuinen paikalliskirjekulttuuri selittää suomenkielisen lehdistön kasvua paremmin kuin vuoden 1850 sensuuritoimet Krimin sodan aikaisine vastareaktioineen. Tämän puolesta puhuvat paikalliskirjetoiminnan ja lehdistön levikin kasvun samanaikaisuus sekä kirjeiden kirjoittajien suuri määrä ja sosiaalinen koostumus. Näyttää siltä, että lehdistön nousun taustalla oli mikrotason toiminta paikallisissa yhteisöissä, josta julkisuuden kautta tuli maanlaajuista ja siten yhteiskunnallista. Näin lehtiin kirjoittaminen ja niiden lukeminen olivat varhaista alhaalta ylöspäin suuntautunutta yhteiskunnallista toimintaa.

Suomen lehdistöä koskevassa historiantutkimuksessa tätä selitystä ei kuitenkaan ole nostettu esiin, sillä paikalliskirjetoiminta on nähty suomenkielisen sivistyneistön projektina, jonka eräänlaisena sivutuotteena syntyi suomalainen ”yleinen mielipide”.⁶⁴ On totta, että *Suometar* varsinkin alkuvaiheessa kannusti lukijoitaan kirjeiden lähettämiseen maksamalla kirjeiden

---

⁵⁹ Barker 2000, 93–95.

⁶⁰ Van Sas 2000, 56–65.

⁶¹ David Copeland, *America, 1750–1820*. Teoksessa Hannah Barker & Simon Burrows (toim.) *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820*. Cambridge University Press 2002, 140–158. 141–143.

⁶² Barker 2000, 93–95; Van Sas 2000, 56–65.

⁶³ Anthony Smith, *The newspaper. An international history*. Thames & Hudson 1979, 81.

⁶⁴ Tommila 1988, 178–180, 200–204. Ks. Myös Nieminen 2006, 100–154, 196–200.

lähetykskustannukset ja julkaistuista kirjoituksista pieniä palkkioita. Tämä tehtiin kuitenkin todennäköisesti ennemminkin taloudellisista kuin aatteellisista syistä, kun paikalliskirjeiden suosio huomattiin. Kuten Tommila itse toteaa, suomenkielisen lehden tekeminen ei vielä 1800-luvun puolivälissä ollut liiketoimintaa, vaan yleensä yksittäisen toimittajan sivutyötä. Paikalliskirjeet olivat juuri tämän vuoksi erityisen tervetullutta materiaalia, joka vähensi toimittajan työtaakkaa.⁶⁵

Edes resursseiltaan parhaimmalla ja paikalliskirjetoiminnan etulinjassa kulkeneella *Suomettarella* tuskin oli mahdollisuuksia mobilisoida lyhyessä ajassa kirjoittajia tuhatmäärin kuten 1850–1860-luvuilla kävi. Uskottavampi selitys onkin, että paikalliskirjeet olivat jotakin, jota suomenkielisten lehtien lukijat halusivat lukea ja joita haluttiin myös kirjoittaa. Eri pitäjissä eri puolilla Suomea asuneita ihmisiä kiinnosti se, miten asiat olivat hoidettu toisissa pitäjissä. Tiedonhalu lähti aidosti alhaalta eikä sen taustalta voi löytää keskeisessä roolissa ollutta sivistyneistön laskelmoitua projektia. Venäläistä sensuuria, Krimin sotaa ja fennomaanisen sivistyneistön roolia korostavassa selityksessä kajastaakin vanha kansallinen narratiivi, jossa korostuu venäläinen sorto suomen kieltä kohtaan, fennomaanisen oppineiston johtama aatteellisesti ihanteellinen ylhäältä alas rakentunut kansallinen projekti sekä ajatus, jonka mukaan kansan alemmat kerrokset nousivat aktiivisiksi toimijoiksi vasta kansalaisyhteiskunnan ja joukkoliikkeiden aikana 1800-luvun lopussa. Paikalliskirjetoiminta osoittaa kuitenkin toista.

Suomenkielisen lehdistön nousu ja sen olennaisena piirteenä ollut paikalliskirjetoiminta on kansainvälisessä katsannossakin ainutlaatuinen. Maan rakenteellisten tekijöiden vuoksi suomenkielinen lehdistö tavoitti alkuvaiheessaan suhteessa merkittävän osan maaseutuväestöstä. Tämän ja maan kieliolojen vuoksi varhainen suomenkielinen lehdistö ei kehittynyt paikallislehdistöksi, vaan näkökulmaltaan valtakunnalliseksi, paikallisrajat ylittäväksi. Näin syntyi tilaus jäsentää syntynyttä julkista sfääriä paikallisuuksien kautta. Tämä oli paikalliskirjetoiminnan yhteiskunnallinen funktio. Se oli samaan aikaan sekä paikallisidentiteetin luomista että osallistumista valtakunnalliseen keskusteluun. Näin se oli modernia translokaalisuutta tai ylipaikallisuutta sanan varsinaisessa merkityksessä.

Globaali ja lokaali selitys

---

⁶⁵ Tommila 1988, 196–197.

Mikä sitten mahdollisti suomenkielisen julkisuuden omalaatuisen kehityksen, jossa lehdistön kasvu imi voimansa agraariväestöstä ja sen piirissä kirjoitetuista teksteistä? Selvää on, että tähän kysymykseen ei ole yksinkertaista vastausta. Asiaa voidaan kuitenkin haarukoida arvioimalla uudelleen paitsi Krimin sotaa, sensuurin purkautumista ja sivistyneistöä toimijana painottaneita kansallisia tulkintoja, myös suuntaamalla katse globaaleihin makrotason sekä paikallisiin mikrotason olosuhteisiin, jotka mahdollistivat modernin median leviämisen suomenkieliselle maaseudulle.

Länsimainen lehdistö vakiintui viimeistään 1800-luvun vaihteessa teollistumista edeltävän teknologian varaan ja pitkälti kirjapainokaupungin ympärille rakentuneena urbaanina instituutiona.⁶⁶ Sen sijaan suomenkielinen lehdistö lähti nousuun vasta 1850-luvulla, jolloin monet teollistumiseen liittyvät modernin kommunikaatioteknologian innovaatiot oli jo keksitty ja otettu käyttöön. Höyryvoimalla toimiva pikapainokone (1812) yleistyi Suomessa 1840-luvulla⁶⁷ ja Tampereella käynnistettiin Suomen ensimmäinen paperikone vuonna 1842.⁶⁸ Höyryllä kulkevien postilaivojen ja myöhemmin sähköisen lennättimen myötä Suomi kytkeytyi myös globaalin tiedonvälityksen laajenevaan verkostoon.⁶⁹ 1850-luvun kuluessa Suomen sisäinen lennätinverkosto laajeni nopeasti ja vuonna 1860 avattiin linja Turusta usean Pohjanlahden rannikkokaupungin kautta Tornioon ja sieltä Ruotsin kautta Eurooppaan.⁷⁰ Erityisesti lennättimen keksiminen vaikutti lehdistön kehitykseen globaalisti mahdollistaen viiveettömän tiedonsaannin. (Ks. kuvio 3⁷¹).

Kuvio 3. Euroopan sähköisen viestinnän verkko vuonna 1860

⁶⁶ Ks. esim. Asa Briggs & Peter Burke, *A Social history of the media from Gutenberg to the Internet*. Polity 2005, 91–92.

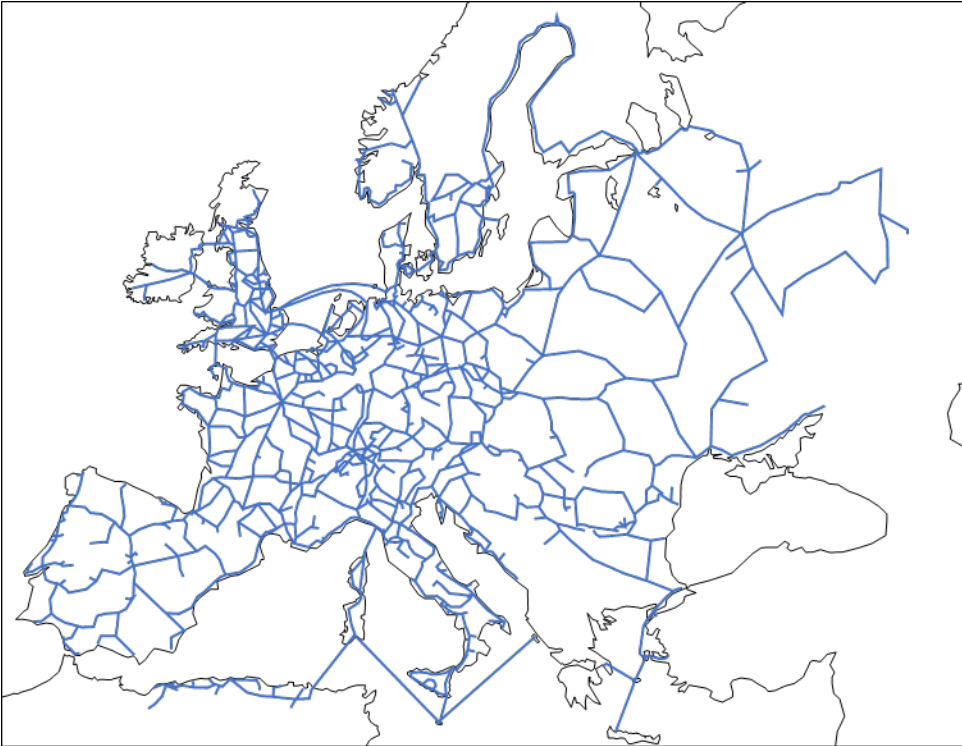
⁶⁷ Carl-Rudolf Gardberg, *Kirjapainotaito Suomessa 3. Turun palosta vuoteen 1918*. Helsingin Graafinen Klubi 1973, 422.

⁶⁸ Ks. Tommila 1963, 31. Paperi tehtiin tuolloin vielä puun sijasta lumpuista.

⁶⁹ Jukka-Pekka Pietiäinen, *Suomen Postin historia 1. Posti- ja tieliikennelaitos 1988*, 322–325.

⁷⁰ Einar Risberg, *Suomen lennätinlaitoksen historia 1855–1955*. Posti- ja lennätinhallitus 1959, 73–80, 93–95, 121–131, 164–169.

⁷¹ Lähde: Risberg 1959, Liite X, S. 181. Suomen kohdalta lennätinlinja on korjattu kuvioon kulkemaan reittiä Helsingistä Hämeenlinnan kautta Turkuun. Risberg 1959, 93–95.

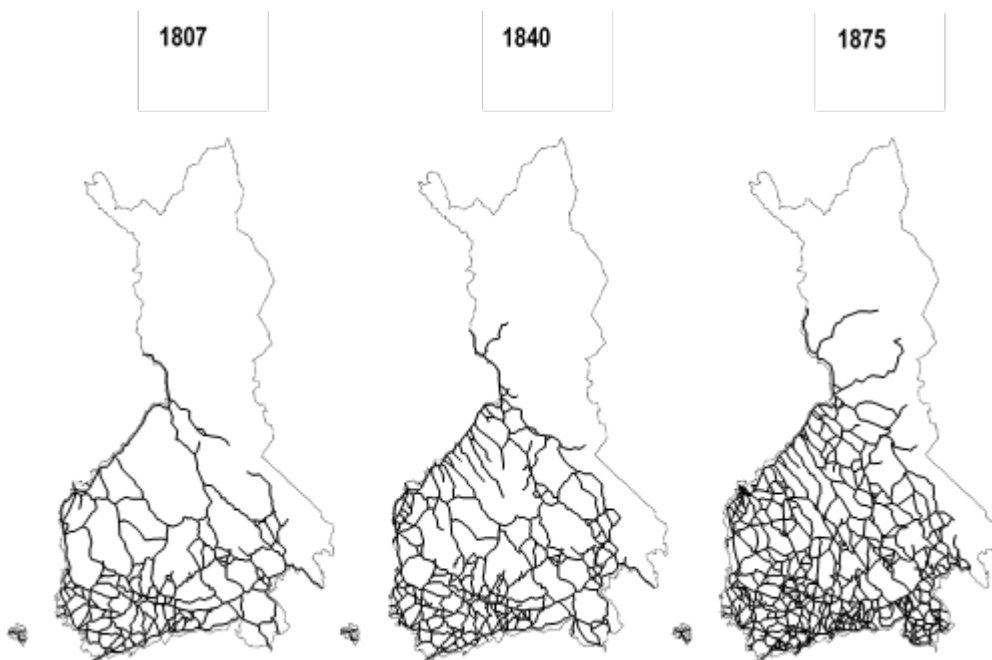
Suomenkielinen lehdistö saattoi siis 1850-luvun nousukaudellaan rakentua pikapainon, teollisen paperin, höyryvoiman ja sähköisen viestinnän kaltaisten teollistumiseen liittyneiden teknologisten innovaatioiden perustalle. Käytännössä tämä tarkoitti lehden teon nopeutumista ja lehden sisällön ajankohtaistumista. Keskeistä oli, että lehdet eivät enää olleet niin sidoksissa painopaikkansa urbaaniin ympäristöön kuin aiemmin. Tuotannon nopeutuessa aikaa jäi myös levittää lehtiä laajemmalle alueelle ilman, että lehden sisältämät tiedot ehtivät vanhentua tai seuraava numero ilmestyä. Tämä muovasi suomenkielisestä julkisuudesta sen alkuvaiheessa erilaisen kuin maissa, joissa lehdistö oli instituutiona ja traditiona rakentunut vanhemman, paikallisemman teknologian varaan. Samalla se mahdollisti paikalliskirjetoiminnan suomenkieliseen varhaiseen julkisuuteen liittyneenä ilmiönä.

Yksi itse Suomen suuriruhtinaskuntaan liittyvä ratkaiseva rakenteellinen tekijä, joka mahdollisti suomenkielisen julkisuuden nousun 1800-luvun puolivälissä, oli maan fyysisen infrastruktuurin kehittyminen. Suomen tiestön nopea kasvu loi pohjan maan sisäisten tietoliikenneolojen kohentumiselle. (Ks. kuvio 4⁷²) Lisäksi vuoden 1845 postiuudistus nopeutti postin kulkua varsinkin

⁷² Lähde: Kuviot on laadittu Suomen teiden historia I:ssä kuvattujen karttojen pohjalta. Juhani Viertola, *Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana*. Teoksessa Paul Fogelberg & Juhani Viertola, *Suomen teiden historia I. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen*. Tie- ja vesirakennushallitus & Suomen tieyhdistys 1974a, 35–129, 116; Juhani Viertola, *Autonomian ajan alkupuoli vuoteen 1875*. Teoksessa Paul Fogelberg & Juhani Viertola, *Suomen teiden historia I. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen*. Tie- ja vesirakennushallitus & Suomen tieyhdistys 1974b 130–222, 197,

suurten teiden varsilla monesti päiväkaupalla.⁷³ 1850–1860-luvuilla perustettiin myös uusia postikonttoreita ja -toimistoja.⁷⁴ Tiestön ja postiojen kehittämisen motiivina oli keskushallinnon halu saada pitävämpi ote periferiasta, mutta samassa tuli rakennetuksi verkosto, jonka kautta suomenkielisten lehtien jakelu harvaanasutulle maaseudulle onnistui.

Kuvio 4. Suomen tiestön kehitys 1800-luvun kuluessa

Suomenkielisen lehdistön nousun taustalla oli tietenkin myös muita yhteiskunnallisia tekijöitä. Yksi niistä oli oppineiston piirissä tapahtunut fennomanian nousu 1820-luvun taitteesta lähtien. Sen taustalla oli yleiseurooppalainen kansallisromanttinen suuntaus sekä se, että Suomen sodan 1808–

203. Vuoden 1807 kartassa on mukana myös Vanha Suomi, joka tosiasiallisesti liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan vasta vuonna 1811.

⁷³ Postijärjestelmä uudistettiin vuoden 1846 alusta alkaen koko Suomessa Turun ja Ahvenanmaan saaristoa lukuun ottamatta. Pietiäinen 1988, 275–282.

⁷⁴ Pietiäinen 1988, 351.

1809 jälkeen oppineistolle ei jäänyt mahdollisuutta identifioitua ruotsalaisuuteen. 1820-luvulta lähtien fennomaniasta kasvoi omanlaisensa maan enemmistön kielestä ja kulttuurista kasvanut sivistyneistöidentiteetti, jonka omaksuneet oppineet alkoivat erityisesti 1840-luvun lopulta alkaen panostaa suomenkieliseen julkaisutoimintaan ja erityisesti lehtien julkaisemiseen. Lehden toimittaminen ja julkaiseminen ei yleensä 1840–1850-luvuilla ollut kannattavaa, mutta fennomania aatteena kantoi Suomettaren taustalla olleita henkilöitä, kuten Paavo Tikka, August Ahlqvistia, Antero Wareliusta ja D. E. D. Europaeusta. Ilman heidän intoaan suomen kieltä kohtaan ja tarttumistaan uusien teknologioiden suomiin mahdollisuuksiin suomenkielinen julkaisu olisi jäänyt syntymättä 1850-luvulla.

Keskeisen perustan suomenkielisen julkisuuden nousulle muodosti myös se, että Suomessa evankelisluterilaisen valtiokirkon oppi oli eurooppalaisesta uskonpuhdistuksesta alkaen suosinut kansan lukutaidon kehitystä. Ripille pääsy ja täysvaltaisen aikuisuuden saavuttaminen ei ollut mahdollista ilman sitä. Vaikka lukutaito oli usein ulkoluvun kaltaista ja se unohtui käyttämättömänä helposti, se oli silti yksi lehdistön nousun taustatekijöistä.⁷⁵ Sen ansiosta modernin julkisuuden oli mahdollista levitä kansan syviin riveihin helpommin kuin ei-luterilaisissa maissa. Samoin tietysti lehdistöllä oli oma roolinsa tämän lukutaidon kehittämisessä.

Makrotasolta katsottuna suomenkielisen julkisuuden nousun mahdollistivat siis laajamittaiset ylikansalliset ja globaalit prosessit, joiden ansiosta Suomen kaltaiseen harvaanasuttuun, agraariseen ja kielioloiltaan omintakeiseen maahan saattoi syntyä valtakunnallinen lehdistö. Keskeisin tekijä suomenkielisen julkisuuden nousussa oli kuitenkin, että lehdistölle syntyi kansan syvissä riveissä tilausta. Lehtiä haluttiin lukea ja niihin haluttiin lähettää kirjoituksia. Lehdistölle 1800-luvun puolivälissä syntyneitä suosioita ei voikaan ymmärtää hahmottamatta niitä mikrotason olosuhteita, joissa suomenkielinen maaseudun asujaimisto vielä 1800-luvun puolivälissä eli, sen omista lähtökohdista käsin.

Suomi oli 1800-luvun alkupuoliskolla lukemattomien erilaisten paikallisuuksien maa, mutta joitain yleisiä rakenteellisia piirteitä voidaan kuitenkin löytää. Ylivoimainen enemmistö koko väestöstä eli tuolloin lähes omavaraistaloudessa. Tämä tarkoitti, että lähes kaikki tarvittava oli hankittava tai tehtävä itse. Rahaa tarvittiin usein vain veroihin ja maksuihin. Samaan aikaan koko yhteiskunnan ylätasoinen hallintojärjestelmä oikeus- ja koululaitoksineen toimi maan kielienemmistölle vieraalla kielellä ruotsiksi. Suomeksi toimi vain kansankielinen luterilainen kirkko, jolla oli myös tärkeitä

⁷⁵ Esko M. Laine & Tuija Laine, *Kirkollinen kansanopetus*. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS 2010, 259.

paikallishallinnon tehtäviä, mutta jonka päätähtäin oli ihmisten pelastamisessa tuonpuoleiseen elämään. Suomen kieli oli kehittymätöntä ja sitä puhuttiin ja kirjoitettiin varsin eri tavoin eri puolilla maata. Suomenkielinen kirjallinen kulttuuri oli ohutta, kaikki 1800-luvun puoliväliin mennessä painetut suomenkieliset kirjat 1500-luvulta lähtien olisi voinut koota pienen huoneen kirjahyllyihin. Näin ei olisi silti edes voitu helposti tehdä, koska kirjojen levitysjärjestelmä kirjakauppoineen ja kirjastoineen oli suppea ja toimimaton.⁷⁶

Tämä pitkään melko samanlaisena pysynyt yhteiskunnallinen tilanne alkoi kuitenkin muuttua juuri 1800-luvun puolivälissä. Idässä aivan Suomen rajassa kiinni sijaitsi eurooppalainen metropoli Pietari, jonka kasvava taloudellinen vetovoima vaikutti laajoille alueille Itä-Suomessa. Pienemmässä mittakaavassa samankaltainen vaikutus oli koskien äärille perustetuilla varhaisilla teollisuuslaitoksilla, useimmiten rautaruukeilla. Niiden työvoiman tarve perustui rahtaustyöhön, jota hevosia omistanut maaseudun väestönosa saattoi tehdä. Teollisuuslaitoksissa palkka työstä maksettiin rahalla, joka lisääntyessään muutti vanhaa omavaraisuuteen perustunutta agraarikulttuuria. Alkava puukauppa puolestaan levitti rahaa alkuvaiheessa varsinkin ulkomaankauppaa käyvien satamakaupunkien ympäristöön. Samaan aikaan suuressa osassa Itä-Suomea oltiin vasta siirtymässä kaskiviljelystä peltoviljelyyn, mikä merkitsi vanhan suullisen aikaisemman sukupolven kertoman perintötiedon inflaatiota.⁷⁷

Näiden paikallista agraarikulttuuria koetelleiden murtumien kanssa samaan aikaan tapahtunut suomenkielisen julkisuuden nousu toi uudenlaisen säännöllisen, yhdenmukaisen ja aktuaalisen tiedon maaseudulle. Suomenkielisen lehdistön vilkkaan lukijakirjetoiminnan ansiosta modernin murtumista saatettiin myös saada ensi käden ruohonjuuritason tietoa sekä käydä dialogia maan eri osien välillä.

Lehdistön paikalliskirjetoiminnan käyttövoimana ollut modernisaatio teollistumisineen ja urbanisoitumisineen alkoi 1800-luvun puolivälissä murtautua paikallistasolle maaseudulla, jossa suomenkielinen väestönosa eli. Tämä murros vaati sellaista tietoa, jota vanha suulliseen ja kasvokkaiseen vuorovaikutukseen ja edellisten sukupolvien kokemukselliseen tietoon perustunut agraarikulttuuri ei voinut enää tyydyttävästi tarjota. Tämän vuoksi suomenkieliselle lehdistön välittämälle tiedolle syntyi tilaus. Agraarikulttuurissa eläneille ihmisille parhaiten soveltuvassa

⁷⁶ Ks. Heikki Kokko, *Kuviteltu minuus. Ihmiskäsityksen murros suomenkielisen kansanosan kulttuurissa 1800-luvun puolivälissä*. Tampere University Press 2016, 56–75.

⁷⁷ Ks. Kokko 2016, 140–171, 189–218, 276–298.

muodossa tietoa levitti heidän vertaisensa eri puolilla Suomea paikalliskirjeiden kautta, joista aukesi heille tuttu arjen maailma. Paikalliskirjekulttuuri ilmentääkin itsessään ylipaikallisuuden läpimurtoa Suomessa. Kun paikalliskirjeitä kirjoitettiin esimerkiksi pitäjien tai kappelien nimissä, siirsi se vanhan paikallisen suullisen kulttuurin maailman uudella tavalla ylipaikallisen julkisuuden tilaan ja mahdollisti uuden ylipaikallisuuden omaksumisen agraarikulttuurien jäsenten piirissä. Paikallisuus pysyi ylipaikallisuuden perustuksena.

Paikalliskirjeiden yleistymisen ja samalla suomenkielisen julkisuuden nousun selitys piilee siis modernin murroksessa paikallistasolla sekä sen synnyttämässä tarpeessa uudelle ylipaikalliselle tiedolle. Kyse oli Suomen suuriruhtinaskunnan olosuhteissa tapahtuneesta globaalista ja lokaalista dialektiikasta.

Yhteiskunnallinen merkitys

Aikaisemmissa tulkinnoissa suomenkielisen julkisuuden nousun merkitys on nähty osana kansallista projektia. Siinä pääasiallisena toimijana on esiintynyt fennomaaninen oppineisto, jonka kansaan kohdistuvan valistuksen välineenä suomenkielinen lehdistö on näyttäytynyt. Tässä tulkinnassa tämän kansallisen projektin tukahduttajana on esiintynyt Venäjän keisarikunta sensuuritoimenpiteineen ja vapauttajana Krimin sodan poikkeusolosuhteet. Tämä kansallista yhtenäisyyttä korostava tulkinta on myös johtanut siihen, että lehdistöä on tarkasteltu kansallisena instituutiona, jonka kehityskulussa ei ole nähty eroa suomen- ja ruotsinkielisen väestöosan välillä, vaikka yhteiskuntarakenteesta johtuen sellainen on etenkin vielä 1800-luvun puolivälissä nähtävissä.

Käsitys ylhäältä alas suuntautuneesta kansallisesta projektista kaipaa rinnalleen laajempaa näkökulmaa. Siinä korostuu ensinnäkin suomenkielisen lehdistön nousun asettaminen osaksi globaalia taloudellista, kulttuurista ja teknologista kehityskulkua. Toisekseen valokeilaan nousevat paikalliskirjeitä kirjoittaneet ruohonjuuritason ihmiset, joiden ansiosta Suomeen syntyi maata läpileikkaava ja sen lukuisia paikallisuuksia hiljalleen yhdistänyt yhteiskunnallisen keskustelun sfääri. Suomenkielisen julkisuuden nousun tarkastelu tästä laajemmasta näkökulmasta, tekee siitä yhteiskunnallisesti aikaisempaa merkittävämmän asian.

Suomenkielisen julkisuuden nousun yksi keskeinen yhteiskunnallinen merkitys olikin siinä, että se mahdollisti yhteiskunnallisen keskustelun välineen, suomen kielen kehittämisen tämän tehtävän vaatimalle tasolle. Kielitieteessä ajanjaksoa vuodesta 1810 aina 1870- tai 1880-luvun loppuun asti nimetäänkin varhaisnykysuomen kaudeksi. Sen aikana länsimurteisiin perustuneeseen vanhaan, lähtökohdiltaan Agricolan aikaiseen kirjakieleen liitettiin uusia itämurteille tyypillisiä aineksia ja sanoja sekä siihen tuotiin runsaasti myös vieraskielisiä lainoja. Uusia käsitteitä luotiin korjaamaan kirjakielessä olleet ilmaisulliset puutteet.⁷⁸ Suomenkielisen julkisuuden synty ja nousu olivat aivan keskeisessä asemassa tässä kielen standardoimisen prosessissa, joka teki suomen kirjakielestä nykyisen kaltaisen ilmaisun välineen. Sen ansiosta kirjakielen aktiivinen käyttö ja muotoilu ei jäänyt vain oppineiden saleihin.

Itse yhteiskunnallinen keskustelu ja sen välineet, kieli ja lehdistö puolestaan mahdollistivat uudenlaisen yhteisöllisyyden rakentumisen, josta Benedict Anderson on käyttänyt nimitystä ”kuviteltu yhteisö”. Se perustui modernisaation myötä muotoutuneeseen ajallisen samanaikaisuuden uudenlaiseen kokemiseen. Siinä avainasemassa oli oivallus tapahtumisen horisontaalisesta samanaikaisuudesta, jota voi kuvata ilmaisulla ”sillä aikaa toisaalla”. Modernina massakulutustuotteena lehti kulutettiin ja luettiin eri puolilla yhteiskuntaa lähes samanaikaisesti.

Lehdistön yleistyessä tämä tuotti Andersonin mukaan yhteiskuntiin uudenlaisen joukkoseremonian, jossa lukuisat lukijat tulkitsivat lehteä mielensä sopukoissa omissa oloissaan, mutta samalla tiesivät tuhansien ihmisten ympäri maata tekevän samaa lähes samanaikaisesti. Tämä puolestaan tuotti lukijakunnan keskuudessa luottamuksen erityiseen anonyymiin yhteisöllisyyteen, siihen että vaikka lehtien lukijat saattoivat olla toisilleen täysin tuntemattomia, saattoivat he kuitenkin tämän joukkoseremonian kautta luottaa toinen toisensa olemassaoloon. Tämä luottamus kasvokkaisen vuorovaikutuksen ylittävään anonyymiin yhteisöllisyyteen puolestaan on Andersonin mukaan modernien kansallisvaltioiden nationalismin eräs perusta ja tunnusmerkki.⁷⁹

Suomenkielisen julkisuuden nousun taustalla olleen paikalliskirjetoiminnan ansiosta Suomessa kuvitellun yhteisöllisyyden kokeminen ja yhteiskunnallinen rakentuminen ei ollut pelkän lehtien lukua koskeneen joukkoseremonian varassa. Suomenkielisten lehtien lukijat ja etenkin myös niihin

---

⁷⁸ Ks. Kaisa Häkkinen, *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY 1994, 405–519, erit. 13–16, 448–451.

⁷⁹ Benedict Anderson, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suomentanut Joel Kuortti. Vastapaino 2007, 72–74, laajemmin: 43–76.

kirjoittaneet ihmiset saattoivat eri puolilta maata tulleiden paikalliskirjeiden kautta kokea uudenlaista ylipaikallista yhteisöllisyyttä saadessaan ajantasaista tietoa olosuhteista ja ajatuksista pitkienkin matkojen takaa ympäri maata. Tällöin heidän mieleensä piirtyi kuva samaa kieltä puhuvien aikalaisten eräänlaisesta jatkuvasta olemassaolosta jokapäiväisen paikallisen todellisuuden ja kasvokkaisen kommunikaation tason rinnalla. Tätä kautta heitä toisiinsa yhdistäneessä anonyymissa yhteisöllisyydessä oli kaksisuuntaiseen kommunikaatioon perustuva vuorovaikutteinen elementti, joka epäilemättä tehosti modernin kuvitellun yhteisöllisyyden läpimurron voimaa.⁸⁰ Paikalliskirjetoiminnan ansiosta paikallinen ja ylipaikallinen limittyivät toisiinsa, koska julkaistujen kirjeiden perusyksikkönä pysyi paikallisyhteisö, joka oli ennestään tuttu suullisen ja paikallisen kulttuurin maailmasta.

Julkisuuden myötä versonut kuviteltu yhteisöllisyys oli näin alhaalta ylöspäin suuntautuneen suomalaisen nationalismin alkio. Samalla tämä ajattelutavan muutos oli myös muutamaa vuosikymmentä myöhemmin alkaneen kansalaisyhteiskunnan nousun ja sitä ilmentäneiden valtakunnallisten joukkoilmiöiden taustalla. Ylipaikallista yhteisöllisyyttä vaadittiin myös työväenliikkeen ja sen ideologian, kansainvälisen proletaarisen luokan ylipaikallista yhtenäisyyttä vaalineen sosialismin, läpimurtoon. Suomenkielisen lehdistön 1850-luvulla tapahtuneen nousun keskeinen yhteiskunnallinen merkitys onkin näiden modernien yhteiskunnallisten ilmiöiden mahdollistaminen. Tämä tapahtui, koska lehdistön nousu synnytti Suomen väestön keskuudessa yhteiskunnallisen keskustelun ja yhteenkuuluvuuden sfäärin, jota aikaisemmin ei ollut olemassa. Ytimekkäästi sanottuna lehdistön nousu loi yhteiskunnan luomalla alhaalta ylöspäin suuntautuneen käsityksen yhteiskunnasta.

Suomenkielisen lehdistön nousun yhteiskunnallinen merkitys ulottuu lopulta globaalille tasolle. Suomenkielinen julkisuuden synty laajensi suomenkielisen väestönsuuren enemmistön elämänpiirin ylipaikalliselle tasolle, joka ei rajoittunut suuriruhtinaskunnan rajoihin. Julkisuuden synty mahdollisti sen pääsemisen uudella tavalla globaalin tiedonjaon piiriin, koska lehdistö levitti tietoa eri puolilta maailmaa. Keskeistä on, että tämä kiinnitti suomenkielisen väestönsuuren ajattelun ja kulttuurin entistä tiiviimmin globaalissa valta-asemassa olleen länsimaisen järjestelmän piiriin. Julkisuuden kautta länsimaisen ajattelutavan kategorisoinnit levisivät suomenkieliseen ajatteluun ja sosiaaliseen kanssakäymiseen, joka samaan aikaan alkoi yhdenmukaistua.⁸¹

---

⁸⁰ Anderson 2007, 72–74.

⁸¹ Yksi esimerkki tässä on modernin länsimaisen minuuskäsityksen omaksuminen. Ks. Kokko 2016.

Modernin suomenkielisen julkisuuden nousun taustalla olleet syyt olivat enemmän globaaleja ja lokaaleja kuin kansallisia. Lehdistön nousun yhteiskunnallinen merkitys oli juuri globaalin ja lokaalin tason yhdistämisessä. Niiden välille syntyi translokaali taso, joka tarjosi kasvualustan uudentlaiselle ylipaikalliselle ajattelulle. Suomenkielisen julkisuuden nousun vaikutukset olivat suomalaisen yhteiskunnan muotoutumisen kannalta siten merkityksellisempiä kuin aikaisemmassa historiatulkinnassa on arvioitu.